

**Spółeczni
opiekunowie
zabytków**

BIBLIOTEKA PRAWA
OCHRONY ZABYTKÓW

Redaktorzy serii
KATARZYNA ZALASIŃSKA
KAMIL ZEIDLER

Damian Staniszewski

Spółeczni opiekunowie zabytków

Recenzent
Dr hab. Katarzyna Zalaśińska

Redaktor Wydawnictwa
Agnieszka Kotwzan

Projekt okładki i stron tytułowych
Jan Rutka

Ilustracja na okładce
Giovanni Paolo Panini, *The Roman Forum*, 1740, olej na płótnie,
Artvee (domena publiczna)

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Sfinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-609-8 (WUG)
ISBN 978-83-67381-45-1 (NID)

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Rodzicom – Alinie i Wiesławowi

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
ROZDZIAŁ 1	
Prawo ochrony zabytków w Polsce	17
1.1. Historia prawa ochrony zabytków w Polsce	20
1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.	23
1.2.1. Pojęcie zabytku, ochrony i opieki	25
1.2.2. Formy ochrony zabytków	31
1.2.3. Organy ochrony zabytków	35
1.3. Inne ustawy i akty prawne	40
ROZDZIAŁ 2	
Spółeczni opiekunowie zabytków	43
2.1. Rys historyczny	44
2.2. Zainteresowanie funkcją społecznego opiekuna zabytków	46
2.3. Przegląd dotychczasowych regulacji prawnych	49
2.4. Funkcja społecznego opiekuna zabytków w obecnej ustawie	62
2.4.1. Zadania społecznego opiekuna zabytków	62
2.4.2. Ustanowienie opiekuna	65

2.4.3. Uprawnienia opiekuna	69
2.4.4. Legitymacje i zaświadczenia	70
2.4.5. Odznaka dla zastużonych	71
ROZDZIAŁ 3	
Teraźniejszość i przyszłość społecznych opiekunów zabytków . . .	73
3.1. Kontrowersje i dyskusje	73
3.2. Kim obecnie jest społeczny opiekun zabytków?	81
3.3. Możliwe przykłady praktycznego funkcjonowania	83
3.4. Własne rozwiązania praktyczne	90
3.5. Postulaty <i>de lege ferenda</i>	93
Zakończenie	95
Źródła prawa	101
Orzecznictwo	104
Dokumenty	105
Literatura	107
Załącznik	115

Wykaz skrótów

Źródła prawa

Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.a.	ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 775)
k.p.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r., poz. 37)
u.m.	ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 385)
u.o.d.k.m.	ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (tekst jedn.: Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150)
u.o.z.o.z.	ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.)

u.r.   ustawa z dnia 9 października 2015 r.
o rewitalizacji (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r.,
poz. 485 ze zm.)

Inne

Dz. U.   Dziennik Ustaw

M.P.   Monitor Polski

NSA   Naczelny Sąd Administracyjny

WSA   Wojewódzki Sąd Administracyjny

Wstęp

Kulturowy dorobek poprzednich pokoleń materializuje się m.in. w postaci zabytków, które – zgodnie z definicją legalną zawartą w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.) (dalej: u.o.z.o.z.) – definiowane są jako nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym elementem tejże definicji jest zachowanie zabytków, co samo w sobie winno leżeć w interesie społecznym.

W realizacji celu, jakim jest zachowanie zabytków, pomagają mają osoby pełniące funkcję społecznego opiekuna zabytków. Zgodnie z art. 102 ust. 1 u.o.z.o.z. społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. Szacuje się, że obecnie taką funkcję pełni w Polsce około 500 osób.

W 2017 r. opublikowano pracę poświęconą wpływowi obiektu zabytkowego na atrakcyjność kulturalną i turystyczną w wybranych

gminach i powiatach województwa mazowieckiego. Zarówno pytani właściciele obiektów zabytkowych, jak i przedstawiciele lokalnych władz nie mieli pojęcia, kim jest społeczny opiekun zabytków. Autorzy opracowania wskazali, że „żaden z badanych nie wiedział, na czym polega jego [społecznego opiekuna zabytków – D.S.] funkcja, wszyscy pierwszy raz spotkali się z tym pojęciem. Niemniej badani wskazywali na potrzebę wprowadzenia funkcji społecznego opiekuna zabytków. Jego zadanie miałyby polegać na opiekowaniu się szczególnie zaniedbanymi, zapomnianymi zabytkami znajdującymi się zwłaszcza we wsiach i małych miejscowościach, gdzie nie ma możliwości wykorzystania potencjału kulturalnego, turystycznego czy komercyjnego zabytku. Społeczny opiekun zabytków zatem powinien dbać zwłaszcza o te obiekty, gdzie nie ma praktycznie szans na odrestaurowanie ich lub «ożywienie», dążąc do nadania im odpowiednich funkcji kulturalnych i turystycznych. Pomoc społecznego opiekuna zabytków powinna także obejmować wsparcie prawne oraz finansowe, szczególnie przydatne przy tworzeniu istotnych dokumentów, wniosków o dofinansowanie czy składaniu projektów”¹.

Powyższe ustalenia wskazują na powszechną nieświadomość istnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków. Równocześnie dane te unaocniają społeczne oczekiwania wobec tego, czym społeczny opiekun zabytków powinien się zajmować. Biorąc to pod uwagę, uważam, że należy zabrać głos w imieniu społecznych opiekunów zabytków (pełnię tę funkcję od 2016 r.), mając na względzie przede wszystkim interes zabytków. Ponadto w roku 2024 przypada 70. rocznica wydania pierwszego aktu prawnego dotyczącego społecznych opiekunów zabytków – zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 20 grudnia 1954 r. w sprawie społecznych opiekunów

---

¹ A. Chabiera et al., *Zabytek i jego otoczenie. Wpływ obiektu zabytkowego na atrakcyjność turystyczną i kulturalną miasta powiatowego, gminy, powiatu – studium przypadków z wybranych gmin i powiatów woj. mazowieckiego*. Warszawa 2017, s. 74, <https://www.nck.pl/upload/2018/06/raportzabytkiwersja-skrocona.pdf> [dostęp: 24.01.2024].

nad zabytkami (M.P. z 1955 r. Nr 18, poz. 189), czas ten upoważnia do dokonania refleksji i podsumowań. W końcu nie można zapominać o setkach osób, które przez ostatnie dziesięciolecia pełniły funkcję społecznego opiekuna zabytków i poświęcały się dla zachowania dziedzictwa minionych wieków.

Głównym celem niniejszej książki jest przedstawienie zagadnień prawnych związanych z funkcją społecznego opiekuna zabytków, jak również ukazanie przydatności funkcji społecznego opiekuna zabytków umożliwiającej podejmowanie wielopłaszczyznowych działań na rzecz zabytków. Już w tym miejscu można wskazać, że działania te są najbardziej efektywne w przypadku pełnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków przez organizację społeczną – wówczas działania prawne przez nią podejmowane doznają wzmocnienia uprawnieniami społecznego opiekuna zabytków. Niemniej i bez tego funkcja społecznego opiekuna zabytków jest bardzo potrzebna.

Naukową analizę wskazanych obszarów badawczych przeprowadzę za pomocą metody formalno-dogmatycznej oraz funkcjonalnej². Pierwsza z wymienionych metod oparta jest na językowo-logicznej analizie tekstów prawnych. Druga natomiast skupia się na badaniu prawa w działaniu. W tym kontekście zwrócę szczególną uwagę na orzecznictwo sądów administracyjnych, które kilkakrotnie zajmowały się tym tematem. Ponadto w pracy zaprezentuję stosowane praktyki związane z pełnieniem tej funkcji, w tym praktyki wynikające z własnego doświadczenia. Przyjęcie wyżej wskazanych założeń badawczych i metodologicznych umożliwi dokonanie analizy, pozwalającej uchwycić działalność społecznych opiekunów zabytków pod kątem prawnym oraz wyciągnąć ogólne wnioski w celu dokonania oceny.

Książka składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy rozdział traktuje o prawie ochrony zabytków w Polsce. W ramach tej części pracy

---

² R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008, s. 76 et seq.

przyjrzałem się historycznym regulacjom prawnym poświęconym zabytkom, by dzięki temu móc przejść do omówienia obecnie obowiązujących regulacji prawnych – ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Drugi rozdział przedstawia historię i ewolucję prawną funkcji społecznej opiekuna zabytków od jej powstania w 1954 r. aż do współczesnej postaci. Natomiast trzeci rozdział zawiera omówienie prawniczych dyskusji i kontrowersji narosłych wokół społecznych opiekunów zabytków, z jednoczesnym ukazaniem możliwych praktycznych działań. Wszystko to posłuży do sformułowania postulatów *de lege ferenda*, które zamykają książkę.

Dotychczasowy stan badań nad zagadnieniami prawnymi związanymi ze społecznymi opiekunami zabytków jest niezadawalający. I choć kwestia ta była podejmowana przez prawników, to nigdy nie doczekała się całościowego i autotelicznego opracowania. Jednakże odnotować należy podjęcie tego tematu przez badaczy, takich jak: Jan Pruszyński, Kamil Zeidler, Katarzyna Zalasńska czy Agata Lizak. Ich refleksje skupiały się na pojedynczych aspektach funkcji społecznej opiekuna zabytków, bez podjęcia głębszej analizy funkcjonalnej. W swoich badaniach wiele miejsca społecznym opiekunom zabytków poświęcił również Franciszek Midura, który jako historyk sztuki zajmował się tym tematem w przeważającej mierze z historycznego punktu widzenia. Tym samym problematyka ta nie została do tej pory wyczerpująco i możliwie szeroko omówiona, stąd zasadne jest jej podjęcie w niniejszej publikacji.

Książka stanowi zmodyfikowaną wersję mojej pracy magisterskiej, którą obroniłem w czerwcu 2023 r. na Wydziale Psychologii i Prawa Uniwersytetu SWPS w Poznaniu. Nie powstałaby, gdyby nie wsparcie mojego promotora – prof. Pawła Daniela, za co Panu Profesorowi serdecznie dziękuję. Również chciałbym wyrazić wdzięczność

Panu Profesorowi Kamilowi Zeidlerowi oraz Pani Profesor Katarzynie Zalasieńskiej za lekturę książki, recenzje i możliwość wydania w serii wydawniczej Biblioteka Prawa Ochrony Zabytków. Dziękuję także Pani dr Joannie Kamień, dyrektor Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, za czuwanie nad procesem wydawniczym, a Pani mgr Agnieszce Kołwzan za fachową i sprawną redakcję publikacji. Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa jestem wdzięczny za wsparcie finansowe wydania książki.

Nie mogę nie wspomnieć o organizatorach i uczestnikach Ogólnopolskich Seminariów Prawa Ochrony Zabytków dla młodych naukowców, doktorantów i studentów im. Profesora Jana Pruszyńskiego, które odbywają się w Lubostroniu. To tam miałem okazję przedstawić referat na temat społecznych opiekunów zabytków i prowadzić inspirujące dyskusje. Serdecznie dziękuję wszystkim tym osobom.